

## A neológia születése mint fázisátalakulás?

### A 19. századi magyar zsidóság a kognitív rítuskutatás nézőpontjából

Biró Tamás

[biro.tamas@btk.elte.hu](mailto:biro.tamas@btk.elte.hu), [birot@or-zse.hu](mailto:birot@or-zse.hu)

Vajon külső impulzus vagy belső hatások magyarázzák azt, ha egy maroknyi hó megolvad a kezemben? Nyilván mindkettő: a peremfeltételek megváltozása miatt hó áramlik be a rendszerbe, és ettől átalakul az anyag szerkezete. Az új halmazállapotot viszont a vízmolekulák kémiai struktúrája határozza meg, nem a kezem.

Vallástudományi megközelítésben egy vallási hagyomány – mint a hagyományos judaizmus vagy a 19. századi neológia – egy-egy komplex kulturális rendszerként fogható fel. Komponensei például a rítusok, narratívák, normák és értékek, közösségek, vallási specialisták, szakrális tárgyak és épületek és így tovább. Előadásomban amellet érvelek Harvey Whitehouse kognitív rítuselméletét felhasználva, hogy a hagyományos judaizmus rendszer egy „fázisátalakúson” ment át a 19. századi vallásreform során, azaz a komponensek egymáshoz való viszonya és rendszerben betöltött helye alakult át.

Azáltal, hogy a felvilágosodás visszaszorította a vallást a szakrális időbe és térbe, megnőtt a távolság a szakrális és a szekuláris szféra között. A ritkábban végrehajtott rítusok és egyéb vallási cselekmények erősebben kötődtek szakrális épületekhez és tárgyakhoz, szent időhöz és vallási specialistákhoz. Ezt a változást, a felvilágosodás világképét és értékrendszerét, a polgárosodó zsidóság interiorizálta egy olyan folyamat révén, amelyet a posztkolonialista elmélet „belső kolonizációként” (*internal colonisation*) ismer. (Vitatkozom azokkal az értelmezésekkel, amelyek a vallási reformot tisztán külső megfelelési kényszernek látják.)

A judaizmus rendszere peremfeltételeinek a megváltozása okozta a vallási formák átalakulását, a *Wissenschaft des Judentums* megjelenését és a szekularizációt. A vallási rendszerben, Whitehouse fogalmait használva, a hagyományos zsidóságot domináló „doktrinális módus” helyett nagyobb szerepet kapott a judaizmus új formáiban az „imagisztikus módus”. Átalakult a vallási rendszer elemei közötti kapcsolat – ezt nevezem fázisátalakulásnak. Például átalakul a zsinagóga és a rabbi szerepe, megnő az „érzéki élmények” iránti igény, és a hagyományok (a hittanoktatók bánatára) inkább az epizodikus memória segítségével adódnak át. Továbbá, Whitehouse elméletének megfelelően, megváltoznak a rítusok identitásformáló mechanizmusai is.

A külső körülmények változtak, de a fázisátalakulást a struktúrán belül kell megértenünk. A javasolt kognitív vallástudományi elemzésem nem kívánja leváltani, inkább kiegészíteni a társadalomtörténeti elemzéseket. A konferenciafelhívásban megfogalmazott kérdések egy részéről határozott véleményem van, amelyet provokatív céllal örömmel szintén megosztok.